

היהדות הליבראלית¹

ראובן-אשר בן יוסף ברודם (1851—1902).

ראובן-אשר ברודם נולד בוילנה בכ"ה אלול תרי"א. הוא נתחנך, ראשית עבודתו הספרותית. כנחוג, ב"חדר" וב"ישיבה", והצטין מילדותו בכשרונותיו ונסיתו לספרות. ברודם החל להדפיס מאמרי-מליצה ב"הלבנון", "המליין" ו"הברמל", ומשנת 1873 והלאה פרסם גם ספורים קטנים ב"השחר". בשנת 1876 בא ללבו, והשתתף במשך ארבע שנים בעריכת העתון "הבקר אור" "הדת והחיים". (תרל"ו—תרמ"ו) של גוטלובר. ובאותו העתון הדפיס גם את הרומאן, בן שלשת החלקים, "הדת והחיים", שלא נגמר.

תוכן הרומאן לקוח ממאורעות המחלוקת, שפרצה בליטא בשנות תרכ"ט—תרל"א בין הרבנים והמשכילים מפאת התקונים בדת, שדרשו ליליינבלום וחבריו. גבור הספור, שמואל בן המלמד ר' ליב בעיר פלגות, הצטין מילדותו בשכלו החד ובכח זכרונו. קומתו היתה ממוצעת, שערותיו השחורות והמסולסלות מעט תסבינה את ראשו ואת לחייו, ו"אף אם לא חלקה לו התולדה יפי פנים במדה גדושה, נתנה לו תחת זאת עינים מפיצות נוגה, אשר תעדינה על חכמתו". כשהיה שמואל לבר-מצוה מת אביו, והנחלה "אשר השאיר, אחרי עבדו בועת אפים עד שנת השלש והחמשים לימי חייו, היתה אך בית אחוזה בקצה העיר. אחרי מותו השכירה אם שמואל את הבית הגדול אשר לרחוב, ומכסף שכרו החיתה את נפשה ונפש בנה בבית הקטן שפל-הקומה, המכוסה בנג-תבן ודולף, אשר עמד בקצה החצר".

(1) הכתונה והחפשיית

כשנתפרסם שמואל ל"עלוי" בא ר' יששכר, "נגיד" עם-הארץ וחובב תורה, מעיר קרובה, ויקחהו לחתן לבתו דבורה. אחרי "התנאים", שנכתבו שלא בפני הר"ד הוביל המחזות את החתן לעיר מושבו וישימונו בבית אחיו עד התתונה.

בליל התקדש חג-המצות, אחרי צאת העם מבית-התפלה, היה שמואל קרוא בפעם הראשונה לבית ר' יששכר, לחוג צמו את שני ימי החג הראשונים ולערך שמה את ה"סדר". שמואל... נפעם כמעט כבואו הביתה, ואת כל אשר אך למשמע אזניו שמע ראה עתה בעיניו. היא ראה את מנורות-הכסף בעלות ששה קנים, העומדות על השלחן ומפוצות אור בהיר מאד, וכביבן על השלחן מפוזרים נביעים, סולנות, וכדומה, כלם כסף שהור מעשה ידי אמן-ויתבונן כמו עד מאד. היא התבונן גם על הכפאות היקרים ועל כל כלי הבית הנחמדים, וגם על התמונות המשובחות בששר, אשר תיפנה את קירותיו. הוא התבונן בכל אלה בעין חודרת, יען כי מעודו לא ראה כאלה. ובין כל הדברים ההם פגשו עיניו גם נערה בתולה כבת שש-עשרה שנה, גדלת הקומה ובריאת בשר-פי שנים בגדלו, ופי שבע כרחבו; פניה אדמו בתולע, ושתי מקלעות יוצאות משערות ראשה ותפלנה על כתפה, ומדי חבישי בה כמבלי משים התאדמה על אחת שבע. ואף כי רוח מבינתו לחש לו באזניו, כי היא המיועדה להיות לו לאשה, בכל זאת לא היטיב להתבונן. כי מה יהיה בה? בתולה היא היא בתולה... אולם לא כן דבורה; היא ידעה עד מאד באור השם "חתן", ותדע גם להבדיל בין איש לאיש, ועיניה חשכו לראות נער קטן ודל הנלקח להיות לה לאיש... לחייו רזות ושפתיו כמראה התבלת, ומבטי עיניו, תנועתיו וכל מהלכו יעידו עליו למדי כי לא מש מאהלה של תורה...

ודבורה בכתה במסתרים, אולם לא דברה מאומה גם בראותה כי בבית הוריה נעשות הכנות להחתונה, בדעתה כי התנגדותה להוריה לא תפעל כלום וזיא תחשב רק ל"הצופה". וגם אחרי החתונה הוסיפה לשנוא את אישה, אלא ששמואל לא הרגיש בזה, כי "ישב כל היום בבית-המדרש וישבח בפלפוליו התריפים אשר חדש, ובבית לא דבר את איש, בא בשעה העשירית בלילה ובבקר השכם שב למקומו". אז החלה דבורה לגלות את שנאתה לשמואל באופן שגם בן-ישיבה כאישה ירגיש בה; כי אחיה וגימותיה, המקנאים באהבת הוריהם לשמואל, הוסיפו גם הם לצקת שמן על המדורה. בעת שהוריה היו בחנוכה, מנעה דבורה מאישה את ארוחתו ודברה אליו קשות ותרפות. "שימי לי לאכול — מתחנן שמואל — מדוע אשב בטל?" — "ובלעדי זאת האם תעשה כל מאומה? — משיבה דבורה — זה, במלן, לו תדע עד מה אבזה צלמך הנמאס... אנכי אינני אשתך, ואתה לא תהיה לי לאיש".

שמואל יצא בקצף... מן הבית, אך לא ידע גם בנפשו לאן הוא הולך. הנליו, כדרך, האבילותו לרחוב בית-המדרש. אך לא בא אל תוכו. הוא עבר על ידו תפוש מאד ברעיוני לבו, ומבלי משים הלך עד קצה הרחוב, עד סחון לעיר. הימים ימי קיץ, השמש בהדרה שלהה קיו אור ויוסיפו נינה לירקרק הדישאים הנחמדים על הכבר אשר שמואל עמד עליה. רוח היום היה צח ונעים, עשבי השדה נתנו ריח טוב לאף כל הולך, ומי הנהר הקטן אשר ישטפו שמה הלכו לאט ויפוזו מידי קרני השמש. שמואל לא התבונן בכל המראה הנחמד הזה. לא ידע ולא ראה איפה הוא וכל אשר לו מפניו; ובכל זאת פעלו האויר הצח והרכמה הנעימה אשר שם על נפשו גם מבלי דעת.

ובלכתו בשדה פגש את מכרו האברך העשיר והמשכיל, שרגא, ויגלה לפניו את נגעי לבבו. והלו הורה לו תורה חדשה: "גוית האשה נקנית בשלשה דברים, אמרו חכמי המשנה; ונפשה ולבה נקנים אך בדבר אחד, והוא — האהבה". הדברים האלה

היו בתחלה כחידה סתומה בעיני שמואל, אולם שרגא הוסיף בכמה שיחות לפקת את עיני ידיו על האהבה ודרכי בני-האדם, והשאל לו ספרי-השכלה שהאירו מהרה את שכלו הבריא. שמואל נתפרסם מעט מעט לאפיקורס, הקורא בספרי-מינים⁽¹⁾, ונאלץ לנרש את אשתו. ואז הלך לקחת תורה מפי הרב הגאון ר' חיים מפיליפובה, שהיה ידוע למקל ומתקן בדת, כדי להיות לרב נאור, הנודר את פרצות היהדות ומתאימה לרוח הזמן. כעבור זמן מה שב שמואל מלא תורה ודעת לעיר מולדתו פלגות, ובטרם ימצא לו כהונת רב נאלץ להיות למלמד, כדי לפרנס את עצמו ואת אמו הזקנה, כי בינתיים נשרף ביתו, מקור מתיתו. והמלמדות מררה את חייו, גם לבו היה דוה על חלום רבנותו שלא נתקם, ויבקש לו נוחם במנעמי האהבה, שמעם בפעם הראשונה.

להרב הוקן בפלגות היתה בת-חורגת מלאה חן, ושמה חנה. קוצות שערותיה השחורות ותלתליה הסבו את פניה, שקויהם היו דקים ויפים עד מאד, ואשר כח נפלא עצור בהמה למשוך אתריהם עין כל רואה; עינים מאירות ומלאות רצון נפחו רוח-חיים באף התמונה הזאת, ושפתי פיה הוסיפו גם הן עליה חן ויופי למרבה. חנה נולדה בוילנה לאביה הסוחר האמיד, שביתו היה מלא תמיד תנועת-המסחר ושאון צעירים עליונים; ובמותו היתה אמה, לאה, לאשה להרב בעיר הקטנה. וכאן חיתה חנה חיי בדידות ועצב, כי דבר לא היה לה עם האנשים המבקרים בבית הרב, ותזכור באנחה את ימי מחמדיה בעיר-מולדתה הגדולה. הצעיר האחד שנכנס עמה לפעמים בשיחה והחיה את רוחה היה שמואל, ויחסי-אהבה נקשרו על נקלה ביניהם. אולם השאיפה לתקונים בדת, ששמואל הוסיף להתזיק בה, הפרידה מהרה בין הנאהבים. שמואל הוכיח להרב קבל עם בבית-המדרש, כי בהמתו של דניאל החוכר, שהטריף מחמת שמאן להוסיף על משכורתו שלשה רובל לשבוע — היא כשרה על פי דין; ומני אז נסגר בפניו בית הרב, ואהובתו נכלאה בו כצפור בכלוב.

וזלמן, יענטעס" השדכן, המסבב ומשנה את עיני ה"פוליטיקה" בעירה לפי צרופי טדוכיז, אמר לשדך את חנה לבן נפתלי, עשיר ועם-הארץ המבקש לו "יחוס"; ועל כן השתדל להרחיב את הפרוד בין שמואל והרב, ויסת את הקנאים בה"אפיקורס" להחרימו ולהוציא מידו את תלמידיו. וחנה שמעה בבית הרב את מועצות הקנאים, המתנגשים בנפש שמואל, ולבה נשבר בקרבה. היא

ישובה בחדר-הסעות אשר בבית הרב בודדה ונלמדה. אור הערב לא עצר כח להאיר את החדר באור בהיר ונראה. אך כמו סלאהו ענן וערפל אשר יביא גם עצב עמו. לִבְנַת השלג, הנראה בעד החלון, נִדְמָה נִדְפָה לתכריכי-סת וסראהו הלבן עורר עתה הונה ויגון, למרות תעודתו להיות אות היקר והשמחה. חנה ישבה וראשה תסכה בשתי כפות ידיה, אשר נתנתן על השלחן הקטן העומד שמה, ומחשבת הנשף לא נראתה תמונתה. ואך כפסל מעשה חרש, סמל דמות האבל והיגון, היתה תכניתה. . . . סלחמה כברה התפרצה כעת בקרבה, סלחמה אשר על בידה להכות לרסיסים לב עלמה רכה וענונה כחנה; שני רגשות סתגנדים התאבקו והתרוצצו בלבה: מעבר מזה אהבת-אם ויראת כבוד אב-חורגת רב זקן ונשוא פנים-ומעבר מזה הצלת נפש ידידה ואוהבה שמואל.

ובתוך כך נמשך לב חנה — שלא חש מעולם אהבה גמורה לשמואל — אחרי המורה הצעיר אפרת, שהיה מבקר בבית הוריה בעודנו תלמיד בית-המדרש-לרבנים בוילנה, וקבל עתה משרת מורה בבית-הספר שבפלגות. היא בקשה במכתב מאת שמואל שיקרב לה את מכרו אפרת, ושמואל מלא את חפצה מבלי התבונן כי מתחרה מסוכן הוא מקום

(1) כוזרים וזורשים מרדכי הצבור.

על עצמו; כי מעיניו של שמואל היו נתונים או בעקר. למלחמתו עם הרבנים. הוא החליף מכתבים עם המשכילים השואפים לתקוני הדת בערים אחרות, והקנאים מצדם פרסמוהו לדראון וקפחו⁽¹⁾ את פרנסתו.

ואפרת שמה מאד בהודע לו, כי חנה היא בפלגות ומבקשת קרבתו.

חנה הנה בזה-חשב אפרת בלבו-מה נפלאו מעשי המקרה! לפני שנתים ימים הכתה אהבתני שרש בלב שנינו, וכפורחת העלחה נצה, אך אנכי שחתי אז את הפרדה הנעים ההוא... אנכי רכבתי אז על כרוב הדמיון ודמיתי בנפשי כי ימי הלמוד לא כלו לי עוד, כי אסע לעיר-הבירה ואהיה לרופא, ובי גדולות ונצורות יביא לי העתיד ועל כן נדחיתי את האהבה הזאת בשתי ידים... ופי מלל לי אז, כי בעוד שנתים ימים, בעת אשר כל ההרים אשר תליתי אז בשערה נפלו ואינם, בעת אשר אנכי הייתי למורה בבית-הספר ואחפון לכונן לי בית... בעת אשר אנכי בעצמי הנני מלפך את נחלת אהבתנו בלבי - מי מלל לי כי בעת הזאת אמצא את חנה בעיר פגורי... את חנה הזוכרת ומזכרת אותי.

הנאהבים החלו להתראות בחשאי ולטיל מחוץ לעיר; וכשנודע הדבר לרוב נער צבתו-התורגת על התחברותה לה, "גלות", וחפץ להשיאה על כרחא לכן נפתלי העשיר, אולם העלמה נלחמה על תופשה ועמדה על דעתה. רוח פריקת העול של המנהגים הישנים, חדר כבר גם לבית הרב, וגם תנועת התקונים בדת ובחיי היהודים, ששמואל עמד בראשה, כבר נשאה פרי.

נבוכים היו רבני ארץ ליטה, כי הקיפה התנועה מלא רוחב הארץ הזאת, ועברה בכל עריה, חלפה בבתי-מדרשיה; ובכל מקום ומקום אשר הגיעו המכתבים (על התקונים) מצה ומריכה נשמעו, שאלות משאלות שונות הוצעו לרבנים, ובני-הנעורים לומדי בית-המדרש יצאו הוצץ לקראת התקונים והחלו לפרוע פרעות בדיני השלחן-הערוך... וישמעו המוסכים, החוכמים והקצבים, ויוסיפו גם הם לענות את נפש הרבנים, ויהי בהסתיף להם הרב שור, כשב או עז אשר שחטו ויצעקו מרה ויאמרו: נלכה נא ביתה-המדרש ונשמע מה ידברו בני הלומדים, אלה חכשירים את אשר מטריפים הרבנים.

שמואל מצא איפוא קורת-רוח בעמלו בעד עמו ודתו, שלא היה לשוא; וגם לצערו על חנה אהובתו, שבגדה בו, מהר למצוא נחומים באהבתו לרחל, אחות אפרת. שמואל היה דבוק אמנם ביותר באהבתו לחנה, אבל עלמה יפה זו בקשה רק חיי עונג ושמחה ולא השתתפה כלל בשאיפותיו הרוחניות; ועל כן הותר מאליו הקשר שבינה ובין שמואל, איש שכלו רוחני, ולעזמת זאת היתה קרבתו של שמואל לרחל יותר פנימית ויותר מתמידה, בי אשה זו הצטיינה לא ביפיה אלא בבינתה והשכלתה. והקשר הרוחני שביניהם נתחזק ביחוד אחרי שהקימו שמואל, אפרת ואחותו בית-ספר לנערים ונערות. שמואל חדל אז מהיות מלמד ויהי למורה בטעם אירופאי, המדבר רוסית ולובש קצרים, ועבודת-ההוראה המשותפת לו ולרחל קרבה ואגדה יחד את שתי הנפשות. ובגן העצים והפרחים הסובב את בית הספר בלו הנאהבים כמה שעות של נחת ואושר, בשוחחם יחד על עניני החנוך של הדור הצעיר ועל רוח ההתקדמות והתקונים ההולך וכובש את חיי עמנו.

אולם עננה קלה העיבה את אשרם של הנאהבים תמימי-הדעות וישרי-הלב: רחל היתה, שומרת יבם. היא נתאלמנה מאישה הראשון, פלוני צקי, שהיה משכיל ועדין-רוח גם הוא, וזמן מה אחרי חתונתם ממחלת האבעבועות מבלי השאיר אחריו בן: רחל אסורה איפוא להנשא לאחר עד שיחלוץ⁽²⁾ לה יבם, הוא אחי המת, ואסונה גדל על

(1) שללו - (2) יתן לה, חליצה.

ידי זה שלא נודע איפה נמצא אותו האח. חמיה של רחל, ר' מודרוס בעל הנימרי אות (1), גרש את אשתו הראשונה בהיותה הרה ללדת והחל לשתות לשכרות בעזבו את ה"מגידות" אומנתו, כי היתה בו תשוקה עזה לחיים ולעבודה רוחנית שלא מצאה ספוקה בלמוד התלמוד ונתגבר עליו השעמום⁽²⁾; ובכך נשכחו מלבו התועה בין אשתו הגרושה ובנה ולא ידע אנה באו.

וגם מכשול זה הוסר סוף סוף מדרך שמואל ואהובתו. בבית-המדרש שבפלגות למד בן-ישיבה בירזי, יפה-תואר ומתמשבל, והיה בחור ערום וקל-דעת זה אוכל "ימים" בבתי החשובים שבעיר ומבקר את הנאורים. הוא היה לוכד ביפיו וערמתו את לב העלמות, הכמהות לחברת גבר, היקר כל כך בעירה—ונחשב לאחד ה"מניעים" בגלגלי ה"פוליטיקה" העירונית. ויתן הבירזי את עיניו ברחל, והודיע לה כי הוא ה"יבם" המבוקש, בן מודרוס; אולם לא לחלוץ לה הוא חפץ, כי אם ליבמה. הוא יתיר אסוריה רק בתנאי שתקשר אליו לעולם. אולם בן-ישיבה, גם כשהוא ערום כהבירזי, איננו "גולן נורא". ויתנו עליו אפרת ושמואל בקולם וימשכדו להרב, כדי לאלצו לחלוץ...

מהרומאן הראשון של ברודס נודף עוד ריח בוסר. סגנונו של המספר ערך הספור. ברומאן זה הוא אמנם בהיר, פשוט ופחות מליצי מאותו של הסופרים שקדמוהו, אבל הוא בלתי מלוטש, יבש קצת ומימי ביותר. התאורים הם מקוטעים או משורבבים, ואין חייהם הפנימיים של הגבורים מבוארים למדי. אין אגו רואים, למשל, את התפתחותו הרוחנית של שמואל בטעמו מפרי ההשכלה, ואין אנו מכירים את רנשותיו החדשים בהתחברו להמורה אפרת, שלא היה בן-ישיבה מעולם, ובהיותו בעצמו למורה אירופאי בבית-הספר. שמואל האפיקורס והמתקן הוא סמל דמותו של ליליינבלום בדור ההוא; אולם הכופר החי הוא יותר טבעי מהמדומה. המתקן הצעיר המוסף להשתלם בהשכלתו צריך לצאת סוף סוף מעבר לנבול התקונים השמחיים ולהתעמק בשאלת עקריה של הדת; אולם דבר זה שקרה לליליינבלום לא קרה לשמואל.

ברודס השתדל בעקר לתאר את כל פרטי המחלוקת על דבר התקונים הדתיים, שפרצה בימיו, ולהוכיח את נחיצותם, ומתוך כך התרשל בשכלול הצד האמנותי של הרומאן. המנמה הפובליציסטית אכלה את הספור.

כשהחלה בשנות השמונים תנועת התחיה הלאומית, היה ברודס לאחד מעסקניה הנלהבים. הוא היה נואם טוב, והקדיש להרעיון הלאומי גם את עטו וגם את כת-הדבור שלו. ברודס פרסם ב"גן הפרחים" של מוח מאמר גדול על תחית הלשון העברית והרחבתה, דבר המתאים לתחית העם; אולם גם בהשפה היהודית המדוברת הרבה עסקן לאומי זה להשתמש לצורך התעמולה שלו. בשנת 1882 בא ברודס לבוקארישט, בירת רומיניה, הארץ המצטינת ברדיפות היהודים—ויסד במרכז זה של ה"גלות" עתון לאומי ביהודית בשם "יהודית". אולם בשנת 1885 נאלץ לעזוב

(1) בשיתתו הוא נוהג לצרף דברים שונים על ידי הסכום המספרי השוה של אותיותיהם, כמו המאמר: "יית ראיה שגבה היום" - בנימטריא (דומה במספר להמלים) - ולא תאחר". (2) Огъра

את הארץ כנתין זר ולשוב לנאליציה, ושם נסה ברודס להוציא לאור כמה עתונים בעברית ויהודית ("היהדות", "הזמן", "הכרמל", "וועקקער"), שלא האריכו ימים מתוסר אמצעים.

שתי הקצות.

ובעת ההיא הוסיף ברודס לכתוב גם ספורים חדשים, גדולים וקטנים, והיותר חשוב שבהם הוא הרומאן "שתי הקצות", שנדפס ראשונה בשנת 1888. תוכן הרומאן. הגבור הראשי, יעקב חצרון, גולד בעיר הקטנה סוכות אשר בוולין. הוא היה בן יחיד לאביו, "החסיד" העשיר והלמדן, ר' נתנאל, שפנקו מנוער ולא מנע ממנו את כל משאלות-לבו. ורגש-יופי חזק נתגלה בנער.

בית אביו היה כסוף לגן-ירק, אשר יעקב שעשע בו מדי יום ביומו. ועת כי הנצינים נתנו ריח, עת כי הגן העלה נצה, עת כי השמש שלחה קרניה ויפוזו זרועות העצים השתולים שם, עת כי שכבת-הטל הרימה ראש לקדם את פני השמש בבקר השכם-היה לב הנער שמה מאד, והם היו שעשועיו כל ימי הקיץ. וכאשר-גדל הנער סלסל בפאותיו. שם לב על נקיון בנדינו ועל ערך סהלכו ויתהדר בכל אשר מצאה לאל ידו.

יעקב היה לעלם, יפה מראה עד להפליא, בתור כארו וחסון כאלונים, ושערותיו הצהובות, עיניו השחורות ולחיו אשר אדמו כתולע הוסיפו על חנו". גם לנגן בכנור למד יעקב, והחסידים רננו אחריו כי, כמעשה הגויים יעשה"; אולם עושר אביו כפר על חטאותיו, כי ידע יעקב לחבר את אהבתו להיופי והשירה עם מנהגי החסידות. אחרי שנשא לו לאשה את שרה בת החסיד העשיר ירוחם, ועמד ברשות עצמו, החל להדר במצוות. "סוכתו בחג היתה מפוארה מאד, אף אתרונו היה המהודר בכל העיר... גם בימי חג-הפסח שם עיניו ולבו לערוך את "הסדר" בכל ההודר אשר מצאה ידו, ובימי חג-השבועות עשה מעקה מענפים רבים לביתו, אשר כל רואהו התפלא עליו". וגם בנסוע יעקב לה"רבי" הנחילוהו עשרו וכשרונו הפיזי כבוד רב. "הרבי בכבודו ובעצמו כבדהו לא אחת לשיר בשירים על שלחנו ביום השבת לעת הסעודה השלישית... וכל חון הבא אל העיר היתה ראשית דרכו לבוא לבית יעקב חצרון, כי למשפט פיו יחלו כל אנשי העיר".

במות ר' נתנאל חצרון הנחיל אתריו לבנו יעקב את כל עסקיו, וביניהם גם ענין מסוכסך אחד שהיה לו עם אוזה סוחר מאודיסה. ר' נתנאל לא מהר לשים קץ לאותו הסכסוך, כי לא נועז לנסוע לאודיסה, שנחשבה בדור ההוא למלאה עון ופריצות, ויראי-חטא אמרו, כי, כשבוע פרסאות לבוא אודיסאה סביב סביב יבער הגיהנם"; אולם יעקב לא היה עוד "פחדן" כאביו, ויחליט לנסוע לעיר-הטומאה. "בהסכם ה"רבי" עשה לו בנדים קצרים, כאשר ילבשו בני הארץ, גדל שערות ראשו ממול ערפו למען אשר יוכל לאחד את פאותיו עמהן", ובקחתו צרוז-הכסף בידו יצא לדרכו.

בבוא יעקב חצרון לאודיסה שכח כמעט את עסקיו, כי נדהם למראה הגהדר שראו עיניו.

יפעת העיר אשר אין ערוך לה, רחובותיה הישרים, אשר עצים שתולים יפארום משני עבריהם; הוצותיה אשר הבונים כללן יפים בחוסות בצורות ומפוארות בפטורי ציצים, במעקות מזהבים ובעמודים מעשה ידי אמן; שוקיה עם בארות בארות זורקות מים בין

גני שושנים ופרחים הסובבים אותן; לפידי הגו אשר יאירו את הרחובות, החוצות והשוקים באור בחיר בינות לעצים השתולים, אשר עליהם הירוקים יזהירו כוזהר תכלת חרקיץ; מצבות-הזכרון אשר תעמודנה בשיא נבהן ובחמן נון לדורות עולמים; נני-חמד-אשר בתוך העיר ובמגרשיה, והים הנורא עם כל שכיות-החמדה אשר בנו בני-האדם על חופו-כל אלה פעלו מאד על נפש יעקב, כל אלה לקחו לבבו, העירו רוחו אף עוררו את רגשותיו בקרבו".

ביחוד התרגש חצרון, הנוח להתפעל, במילו על שפת הים, שראה בפעם הראשונה.

לפניו הים הנורא בהמון גליו, אשר בשצף קצף יהמו וירעשו, ועד בלי תכלית, עד כל אורך מרכז-מבטו ירומו, ינשאו, יחמרו, ובשיא חסנם ישטפו שטוף ועבור עד החוף, עד החומות הבצורות אשר כוננו ידי אדם לשים נבול למו... והציים האדירים, אניות-הקיסור אשר בתוך המים ומסלות-הברזל אשר על החוף יקאו כעדים כשרים, אשר הוצגו להעיד על ממלכת האדם בים וביבשה... הגלים ירעשו מאד מתגרת יד מושלם ובקול המולה רבה ישובו על עקבם עד מרחבי תכלת החרקיץ. עד מקום השמש, אשר בירכתים ימה תעמוד עתה כלה אדמונית; כגולת זהב טהור תעמוד ותביט במשול האדם בטבע, תביט-וקרניה המופזות האחרונות מאדימות את פני המים ותתנה גם למו זהר כמו תנחמנה אותם מעצבם, כמו תשחקנה לפניהם להפסי דעתם".

והעורך-דין יורב, המנהל את משפט חצרון עם בעל-דינו, ראה כי איננו חסיד שוטה ופרא, ויביאהו לבית מכרו הקבלן העשיר לצרכי הממשלה גבריאל אחיטוב. הוא חפץ להראות לבתו היפה של אחיטוב, ליזה, ולכלתו ראזאליה, "אדם טבעי עם מוב טעם", שאינו רגיל עוד בנמוסי החברה הנאורה. ובבוא חצרון אל הבית היה מוכה-תמהון למראה עיניו; מן הרצפה בשלל צבעיה ומצעות מעשה-הארג אשר מתחת לרגליו עד הספון והמנורות המפוארות התלויות עליו אשר ממעל לראשו, מן קירות הבית המצוירים מעשה אמן עם התמונות המשוחות בששר במסגרותיהן המופזות ועד כל כלי הבית הנאדרים במעשה צעצועים ובפמורי ציצים-כלם עזרו להשתוממות לבבו". וביחוד הפליאו את רוחו ליזה וראזאליה, אשר, חן ונועם תשאנה גם בערך בגדיהן, גם בגדנדוד גון, גם בשיחן וגם בצחקן; עיניהן כמו תברוקנה, מחלפות ראשן כעין המשי למוזהר, וכל אשר להן הוא כאבן-חן, כאבן-שואבת".

השיחה הראשונה חלפה ועברה בדברים מקוטעים, שפת חצרון טרם תהיה בפיו כי לא היה אסון בסוד הנשים. ומה גם כי נפשו לא יכלה ערן מלט משא לבבו ההומה מאד מכל אשר תחזינה עיניו ליופי: פתאם קמה ליזה ממקום מושבה ותלך ותשב על יד המנים (1), בידיה העדינות פתחה את דלתותיהם. ותעביר את אצבעותיה הדקות על פני המנענעים (2) בחפזה וקול השיר נשמע. חצרון נבהל. את אשר לא ראה מעדו הנח לנגד עיניו עתה! אמנם שמע את שמע המנים, אך עינו לא ראתם. ולא יבצ מה המה".

המנגינות עשו על חצרון רושם כביר, ויצא כנדהם מן הבית. ובשובו למעונו לא גם שנתו כל הלילה. הוא ערך בדמוזנו את עיר-מולדתו סוכות מול אודיסה: "מעבר מזה מיט ורפש מרבה להכיל, בת-עץ קמנים ונגותיהם תבן נרפש, אין סדר לרחובות, אין משמר לחוצות וכצלמי=בלחות ינועו וינודו האנשים ביניהם; ומעבר מזה הנקיון, הסדר והמשמר פה, הארמנות והפרופים, מאור הגו ובארות זורקות

(1) סמנר, 2 . пiанно . ежавиши

מים, הגנות לשוח והים הנורא". ונדמה לו לחצרון, כי פה באודיסה יושבים אנשים לגמרי אחרים ויותר נעלים, החיים חיי תענוגים, עדן ויופי—בעוד שהוא מבלה את ימיו בחשך, ברפש ובסבלות. ושאלה חדשה עלתה על לבו: "האם לא אוכל גם לעבוד את ה' במקום הזה?" ובתוך רעיונותיו המסובכים חלפה ככרך גם תמונת לזיה, בשבתה על יד המנים ובאצבעות ידה הרכות תעבור על פני המנענעים ובפיה תשיר בקול ערב, לחייה התארמו כמעט ועיניה הבריקו...".

—הרהורים רעים—אמר חצרון בלבו, ובהשתדלו להסיח דעתו מהם לקח את "כנורו בידו ויעמיק לנגן"...

וחצרון החל לבקר לעתים תכופות בבית אחיטוב, לדבר בעניני מסחר עם גבריאל הזקן ולהתעלם בחברתם הנעימה של בני ביתו. לזיה הזמינה אותו כמה פעמים ללכת עמה אל התיאטרון, ומנגינותיו וחזונוותיו פעלו מאד על נפשו הרכה והפיוטית ונשאורו לעולם של קסמים. גם יורכ הובילו בכל יום, למקום ששעושים חדש, למקום משחק ולבתי-משתה אשר גערות משחקות שמה ושירי עגבים בפיהן; וחצרון החל לדעת את מנעמי החיים, את עדן תשוקותיהם ואת טוב חמדתם". כעבור חודש ימים היה לאיש אחר, החיים המזהירים החדשים מחו ומשמשו ברוחו את זכר ימי-החשך שבלה בעיר-מולדתו הנרפשה, ויחליט להשאר כאן כל ימי הקיץ. "מדוע זה—חשב בלבו—לא אשלח ידי למחת מפרי עין החיים, באין כרובים ובאין להט החרב המתהפכת השומרים אותו?"

ואהבת חצרון לזיה נברה מיום ליום. בסילו עמה באחד הערבים בגן-הפרחים שאלה לזיה את פיו על דבר ביתו ומשפחתו, וחצרון נתבלבל וכחש באשתו ושני ילדיו, כדי שלא יהיו למכשול על דרך אהבתו. אולם בשוכו קמועונו הכהו לבו מאד על הבגידה הזאת, ומלחמה פנימית התלקחה בקרבו. "הה! מה נואלתי ומה חטאתי!—השב בלכתו בתדר מלונו אחת הנה ואחת הנה—רב! אלכה ואשוכה לביתי, ואשובה לתמימות נפשי... לביתי? לעיר סוכות?... האם אוכל לשבת שם על ערמות העפר והאשפתות אחרי אשר ראיתי את אודיסה כלילת-הזופי?... האם אשוב ואתענג על חברת "החסידים" בקול שיריהם כקול הסיר, אחרי אשר שמעו אוני קול הסנים וזמרת האופירה ושירת העלמות המשחקות?" וחצרון מרגיש כי כבר נלכד בפת, כי כח-קסם עצום מקשרהו לחייו החדשים ואין לעמוד כנגדו. האם לא צדקו ה"חסידים" אשר לא נתנו לי ללפת הנה?—שואל הוא במרירות... אמנם כן, אש הניהנם בוורת בקרב העיר הזאת, אש נוראה, אש שורפת ואוכלת כל לב ורוח"...

ולפני עיני חצרון מרחפת תמונת "לזיה בכל עצם יפיה ותפארתה: שערותיה השחורות אשר כללו את יפי פניה הצחים מחלב ואשר כגור תפארה היו על ראשה; לחייה אשר כשושני חמד ופרחי-ריח לקחו לב ותרהבנה כל עין; מפתח פיה הצר בשחקו הגעים כמשחק מלאכי-אל שם בשחק; מבנה גוה כפסל יצרו חרש במדה ובמחונה, ושתי עיניה אשר כהרים יורקי אש ירו חציהן". ולעומת תמונת-הקסם הזאת ערך חצרון שלא מדעתו את דמות אשתו הפשוטה והבלתי יפה, "ערד בגדיה, מכסה ראשה הגלוח, שיחה והגיזנה"—ונפשו נבהלה פתאם...

חצרון הרגיש כי בקוריו בבית אחיטוב מרחקים אותו יותר ויותר ממשפחתו, אבל לא עצר כח למנוע מעצמו את העונג הגדול הזה. תחת שעד כה היה מנגן רק על פי

השמיעה והחוש הפיזי, למד עתה לקרוא את תוי-הנגינה, כדי שיוכל ללזת בכנורו את מנגינותיה של ליוזה על הפסנתר. גם מורה לקח לו חצרון מתלמידי האוניברסיטה ללמדו היסטוריה וספרות, כי מעודו לא קרא בספרי רומאנים ושירה, ובשמעו בערב אחד שיתה ספרותית בין ליוזה ורעיה לא יכל להשתתף בה ונכלם מאד. וספרי הרומאנים הזרוהו מה היא „אהבה“, וידע ויבן גם את יחומו לליוזה. . . . ובכוא יורב בבקר אחד למעון חצרון, מצאהו שוכב על מטתו ובוכה על אהבתו ומשפחתו. . . .

ויורב, המנהל את משפטי של גבריאל אחיטוב, ידע כי עסקיו רעים מאד וכי קרוב יום אידו—ועל כן דבר על לבו לקרב אליו את חצרון העשיר, שיוכל להקימו ממפלתו אם ישא את בתו וישתתף במסחרו. ויישב הדבר בעיני גבריאל, וגם ליוזה אמרה לתת בתפן לב את ידה לחצרון העשיר, החביב ויפה התואר. אולם חצרון לא היה בקי במנהגי האהבה, ולא ידע איך להביע את חפצו ולהוציאו לפעולות; ועל כן נועצו יחד בני בית אחיטוב לחוג ברוב פאר את יום הולדת ליוזה, כדי לקשר או אגודת הנאהבים.

והערב ההוא בא. בית אחיטוב נהדר מאד. כי ימים רבים כללו יפיו. . . . הסנורות הציצו אור צח. ואנשים רבים, גם בחור ובתולה. עלם ועלמה—נקבצו באו בו. כלם לבישו מכלול, כלם יעדו ערי, השכחה תציץ סבין עיניהם, ברבות ותהלות לראש ליוזה בפיהם, ומתנות ליום-הולדתה בידם, ורגליהם עומדות הכן לצאת במחולות. . . . ליוזה היתה כלולה בהדרה. בגריה החסודים הוסיפו גם הם חן לה, ושערותיה המקולעות גשושנים ופרחים היו כנזר תפארה לראשה; עיניה הבריקו מאד, ועל שפתותיה שושנים רחף צחוק קל ותוף כמאד מאד, ותהיה נושאת חן בעיני כל רואיה.

והנה הדלת נפתחה, וחצרון טובל בזרועות אהיטוב בא הביתה. חצרון היה הדור בלבושו מאד; בגדים חדשים ויפים עשה לו לערב הזה על פי המדה לכל הקיה ומשפטיה. והקפד ערך קצות תלתליו ויעש שפמו. והנה הוא כליל בהדרו. והבושת—בכוא בפעם הראשונה בחברה כזו אשר לא היה אמן בה—הביאה הכליל על לחיו, ותוסף גם היא על חנו. כל הנאספים השתוממו למראהו הנחמד, לקומתו אשר רמתה לתמר ולעיניו אשר ירו זיקי אש, והעלמות התלחשו לאמר—אין בנברים כמותו ליופי. אחיטוב העמידהו לפני כל הנאספים לאמר: „זה רעי וידיד ליוזה—יעקב בן נתנאל חצרון“. ויקרב חצרון אל ליוזה ויברכה ליום-הולדתה, אף חושיט לה את השי אשר הכין לה: אגודת שישנים נחמדה למראה, אחוזה בבית-יד של כסף טהור, אשר פתוחה נפלאים מעשה ידי אמן; בינות לשושנים גליון ועליו כתוב ברב הוד, והדר שיר בשפת רוסיה ליום חנה זה, ומתחת לשושנים צמיד (1) זהב משובץ באבני-חן מצדו מזה, ובפתחו חותם כתוב: „מני חצרון לליוזה אחיטוב ליום-הולדתה“—מעבר מזה“.

והאורחים עם האורחות התעלמו ושמחו כל אותו הערב, אף יצאו במחולות לקול מנגינות ליוזה על הפסנתר, שחצרון לזה אותן בכנורו.

ובחרם החלו הנאספים לקחת ברכת-הפרידה. נגש אחיטוב אל ליוזה וחצרון, אשר עמדו יחד בתוך הבית כסתעתיים ללית את האורחים. ובקול גדול אמר: בתו! הנני למלאות את משאלות לבך, ונגדה נא לכל רעי ואוהבי. בערב יום-הולדתך. ויום שמחת לבך. הנני נותן לך את שאלתך. ובכל לבבי הנני מסכים גם אנכי לבחירת רצתה נפשך בו. . . . ויקח את יד ליוזה ויתנה ביד חצרון.

-ה- יברך אתכם. והארכתם ימים כטיב ובנעימים!

—אכן! לסול-טוב! צעקי כל הנאפסים בתרועת שמחה, וליזה וחרון נשקו ידי אביהם
ובדמעות עינים נתנו תודה לוי.

האזרח היחידי שלא לקח חלק בשמחה כללית זו היה הסאדיניט לתורת-המשפטים
ברזלי. הוא היה בן להורים עניים, ובכשרונותיו הטובים כמו בעמלו הרב הצליח
לגמור את למודי הגימנאסיה ולהכנס לאוניברסיטה. וכשהחל ברזלי לבקר בבית אחיטוב,
הנעימה לו ליוזה את חייו הקשים והמלאים עבודה, ויחוסיהם נעשו מהרה כל כך קרובים,
שנחשב לאוהבה ובחירה בעיני כל בני הבית. ואמנם הבטיחה ליוזה לברזלי להיות לו
לאשה אחרי שיגמור, כעבור שנה, את למודיו באוניברסיטה, ותקוה טובה זו חדשה
את רוחו ונתנה לו כח ועצמה לעבוד. והנה בא פתאם האברך העשיר והיפה חצרון ויעמוד
לשטן על דרכו. ליוזה החלה לדחות מעט מעט את ברזלי ממנה ולהתנכר לו; אולם הוא
הוסיף עוד להתנחם בתקוות שוא עד שבא ערב-המשתה ושם לאל את כל חלומותיו
הנעימים. לעיניו אורשה ליוזה לחצרון! „לעיניו לקחו את אוהבתו מבין זרועותיו ויתנות
לאיש אחר—ונפשו נבהלה מאד, ויוכה בתמהון-לבב, ויבלעו כל מחשבותיו. כהלום-יין,
באין דעת וחשבון, לקח מנבעתו ויצא וינס החוצה, ועל צדי הרחוב הלך בצעדי ענק הלך
ומלל בידיו ורקע ברגליו, עיניו נהפכו בחוריהן וכל תמונתו היתה תמונת איש משוגע
בשנותו את טעמו”.

כל הלילה תעה ברזלי כמוכה-שנעון ברחובות העיר, ובכיסו כבר נשא כלי-נשק
נורא, שבו ישים נקמתו באויבו חצרון, לפני זמן מה שלח מכתב לשלמה, בנו יחידו של
גבריאל אחיטוב, שנסע לסוכות כדי להשגיח שם על עבודת הבנין של קסירקטון¹), שנתנה
לו בקבלנות—ודרש ממנו על חצרון ומשפחתו. וכבר באה תשובתו כי יש לו אשה ושני
בנים המחכים בכל יום שישוב לביתו. ברזלי ידע איפוא את הסוד הנורא, שחצרון וגם
יורב הסתירו מבית אחיטוב, ואמר להשתמש בו בשעת-הכושר זו. הוא בא ביום המחרת
בצהרים לבית אחיטוב, שלא נעשו בו עוד סדרים אחריו המשתה, ושאל את ליוזה במנוחה:
„מה החלום אשר חלמתי אמש בלילה בבית הזה?“ וליזה השתמטה מברור-דברים
בהשיבה לו, כי היא ברשות אביה העושה בה כרצונו; ובשבתה אל הפסנתר נגנת
את השיר הרוסי:

האם אָנְכִי אֶשְׁמָה הַגָּנִי, האם אָנְכִי אֶשְׁמָה הַגָּנִי,
כִּי הִצִּית מִבֶּטַע עֵינַי אֶשְׁ-לְהֶבֶה, כִּי מְנִי-אֲנִי צִלְּו מִמְּנֵי לֹא-סָר,
בְּלִבִּי הַבּוֹעֵר? כִּי הָאֵמִין לְשִׁמוּעַ וְכִי דָבַק בְּמוֹ אֶתּוֹ בְּרִית כְּרֵתִי?
בְּדַבְרֵי רְמָזִים... רְמָזֵי הָאֶהְבָּה? --- וּנְפִשִׁי בְּחֶלְהָ בּוֹ, לְלִבִּי הִנֵּה כְּבוֹדֶךָ...

את השירה המעליבה הזאת שרה ליוזה בקול רועד ומתוך התרגשות פנימית, כי
בלבה ידעה שחמאה לברזלי והוליכה אותו שולל. וברזלי לא יכול עוד נשוא את העלבון
והוציא מכיסו את מכתב שלמה, שהקים מהומה ומבוכה בבית. אחיטוב עמד כנדהם,
וליוזה התעלפה, וקדחת-עצבים עזה הפילה אותה למשכב, שלא ירדה ממנו במשך עשרת
ימים. ובעת הזאת חדל חצרון, סבת האסון, לבקר את ליוזה אוהבתו, והתהלך כצל מרעה
ויגון; אולם בשוב ליוזה לאיתנה פגשה את מאהבה בטילה בגן-הפרחים, ואהבתם נתחדשה
שוב. ליוזה היתה נכונה לסלוח לחצרון את כוביו, שהשמיע באזניה כ„אדם טבעי“ שאינו
מושל ברוחו ושוכח בנקל את עברו; והיא חשבה רק איך להסיר מידי אוהבה את אסוריו

אשתו. ובדבר הזה היה לה יורב-לעזר. הוא נסע לסוכות כדי לסדר את עסקיו של חצרון ולדבר על לב שרה אשתו שתקבל גם מאישה. אולם מה השתומם יורב בבואו להעיר הקמנה ובמצאו שם, רומאן חדש. שלמה אחיטוב התאהב בשפרה, אחותה היפה והתמימה של שרה. באותה שעה שחצרון, בן העיר הקמנה, הלך שבי אחרי תפארת הכרך והנמוסים היפים של יזשביז-נמשך שלמה כיליד אודיסה אחרי הקסם של חייתום והשלוה, שראה בפעם הראשונה בסוכות. הוא התאכסן בבית החסיד העשיר ר' ירוחם, חותנו של חצרון, ובליל השבת ראו עיניו מחוזה נהדר:

הבית מלא אורה. נרות רבים יאירו את החדר אשר נקיון וסדר ישרו בו, על השלחן פרושה ספה לבנה, ושתי מנורות-כסף בעלות שלשה קנים נושאים נרות דולקים תעסודנה עליו; בראשו שתי חלות לחם מכופות מסטפחת ברה, המחכות לשוב האיש סבית-סדרשו לבצע עליהן, וממעל להן מנורת-נחשת קלל תלויה בספון הבית, וששת קניה יפיעו גם הם אור בבית... ר' ירוחם הלך בחדר אחת הנה ואחת הנה, ובקול נעים אף יפה שר את השירה, שלום עליכם, מלאכי-השרת... שלמה לא הפיר עין מן ר' ירוחם, אשר הסנוחה שמה אותותיה על פניו עתה, אשר עיניו תבענה כי שבע-רצון הנהו מאד, ואשר גם צעדיו בנחת ומישרים המה; לא הפיר עין מאשתו לאה, אשר בעיני אהבה הביטה אל אישה כמו ספרה צעדיו וכמו תשבע גם היא נחת מרצון אישה הטוב ובסנוחתו תקח גם היא חבל; לא הפיר עין סבתם שפרה, אשר טוהר תארה לקח לבו מאד... גם קדוש-היום, גם בציעת הפת, גם כל אשר ראה שלמה בערב הזה פעל עליו פעולה עזה מאד; זכרון אבות וסמירת קדמוניה ראה בהושיט ר' ירוחם את כוסו לאשתו כי תשתה מסנו גם היא, ראה כי גם מאת הלל הלחם אשר ברך עליה פרס לה ולבתו והן קבלו את הסנות האלה כחן ורצון רב.

מראה הפנים הצוהלים והמאושרים של בני הבית, וה"זמירות" ששר בעל-הבית בלויית נכדיו הגחמדים היושבים מסביב להשלחן—נשאו את שלמה לעולם שכולו שלוה, תום ועליצות דתית; ומבלי משים ערך את העולם הזה מל חייו באודיסה, שאין בהם כל מנוחת-הנפש וכל עדן של קדושה. בשבתות כמו בימות-החול הוא סרוד ושקוע בעסקיו, ובשובו הביתה עיף ויגע הוא מוצא את ראזאליה אשתו, הרודפת תענוגים ושאון עליונים, הנכונה תמיד לרוץ לכל מקומות-השעשועים, והממרת את חייו בקנאותה במנבעותיהן ושלמותיהן של רעותיה. ושלמה שאל את עצמו בדאבון-לב: מה יתנו ומה יוסיפו לי השאון והרעש, ההמולה והמהומה אשר ימלאו את חי בעיר אודיסה משוש כל הארץ? מה יתנו ומה יוסיפו ההוד וההדר, היופי והתפארת אשר סביבותינו, בעוד אשר בלבנו פנימה יכת שאיה?"

ביחוד נלכדה מהרה נפש שלמה באהבת שפרה היפה והתמה, שהיתה בעלת עינים מזהירות ושערות שחורות ודקות, שירדו בשתי מקלעות ארוכות על כתפה. עלמה ענוה וצנועה זו היתה מבלה את ימיה בתפירת לבנים ובקריאת ספרי-השכלה בחשאי; ובהגישה בערב לבני הבית את התה מן המיתם הרותח על השלחן, היתה שולחת בננבה מבטים קלים לשלמה המנוהץ, הלבוש כ"אשכנזי" ומדבר רוסית, שהיה בעיניה כסמל ההשכלה והשלמות. וגם שפרה היתה בעיני שלמה כ"סמל דמות הענוה והשלום", ובהיותו לבדו עמה בבית היה שת לה בחלקות, מדבר באוניה דברי אהבה ומקניטה בדרך שחוק בגלותו את מסתרי ספריה. ומעט מעט דבקה נפש שלמה בעלמה נחמדה וחסודה זו, ולא יכול לדמותה לאשתו מבלי שיאכל איזה רגש מר את לבו.

רעיוניו הבהילו לצייר לפניו את תפארת שפרה, ואת דרכי חי המשכילות בכלל, וראזאליה בתיכון; מעבר מזה ישרת נפש חיים של שלום ומנוחה, חי שקט ורמסה. שבת בית ולנציר ארחות תם, כמי השלוח החולכים לאט; ומעבר מזה סוד משחקים, בחורים ובתולות יחידו, במ גמ איש ואשה, כלם הומים, איש אל כל בתולח ואשה יצהל, ושחוק וזנף על שפתי כלם... אמנם כן, אילת אהבים וגם יעלת חן היא האשה בת העת החדשה. תיטיב לנגן בקנים. תיטיב לחול במחולות, תדבר בשפית אחרות. תדע לקרוא בשם סופרים וספרים, ויודיה רב לה בחברת האנשים הזרים אשר יבואו לביתה, אי אשר תבוא היא לביתם - אולם מה לאישה בה? מה היא בביתה? ומה היא לאישה ולבניה?"

ושלמה הוסיף להתבונן לחיי היהודים היושבים בעיר הקטנה והמלוכלכה, והוא נוכח יותר ויותר כי נעלים הם במוסרם ותמימותם, בצדקותיהם ובאהבתם להבריות, על בני-אמונתם הריקים וקלי-הדעת שבאודיסה. בשבת אחת בא לבית-התפלה, כדי לשמוע דרשתו של "מגיד" אחד, ומצא שם המון אנשים היושבים וקוראים במשניות, "עין יעקב", "שלחן ערוך", "מנורת המאור" ו"תהלים". ובראותו ביניהם גם את הפועלים הפשוטים, העוסקים בעבודת הבניה של הקסירקטין שלו - דמה אותם מבלי משים להפועלים היהודים באודיסה, אשר "ביום-מנוחתם שכר ירדפו, וביום שבתם ומועדם יין ידליקם, שחוק הקוביא והקלפים יקח לבם, ואחרי תאוחם הונה יונ". ביתוד לקח את לב שלמה אחיטוב הג-הבכורים היפה, ובעונג רב הביט על ההכנות הנעשות לו בעיר הקטנה.

ענפי עין עבות הביאו ויפארו בהם את הבית פנימה, גם על מנורת נחשת קלל בעלת ששה קנים התלויה בספון הבית בתיך, גם בארבע פנות הבית וגם בכל מקום ומקום אשר עין האדם צופיה, נתנו זמורות ופארות; ויקחו סוף וקנה וגם נומא וינתחו אותם לנתחים ויעתהום לפזרם על פני רצפת הבית. וירי שפרה מלאות עבודה לעשות כבוד, לכבם ולנהיך את מכסה הכסאות ואת כל אשר בספית ובמטפחות ובסדינים; אף לקטה עליו-עין ועלי פרחים ותרכיקם בלוחות-הזכוכיות אשר בחלון, ותעיש מהם ציצים ופרחים אף המונות שונות לפאר בהם את החלונות. ותקח גם ביצים ותקב חורים בשתי קצותיהן מזה ומזה, ותער את החלבון וגם את החלבון סתוכן. ותתן נוצות אפרוחים בחורים, ותתלה אותן בחוש בתקרה, לאמר-צפרים הן אלה...

בשפחה ובטוב לב יצא אחיטוב מכות-החדש. ובנפש שפחה בא בלוית ר' ירוחם לביתו, אשר גם הוא כלו אומר, "יום טוב": חג-בכורים לה! חג-האביב לבני האדם! הנרות אשר יאירו את הבית מבינות לענפי-העין הירוקים אשר יסובו את מנורותיהם, הקנה והסוף אשר על הרצפת והזמורות והדליות אשר בכל פנות הבית, השלחן הערוך עם מכסה הברד הלבן אשר עליו, עם מנורות-הכסף ופטורי הציצים אשר עליהן-כל אלה פעלו עתה על נפש אחיטוב מאד; לבבו נמלא רגשות נעלים ונפשו כמו התרוממה על. וכמו הדרת-קדש חופפת עליו... פניו האירו, ומלבושי-הכבוד אשר עליו הסיפו גם הם לזית חן לו. ושפרה לא הסירה עין ממנו. ותשכח כרגע את כל. ותשבע דשן למראהו, ומאד גרסה נפשה להביע רגשותיה עתה לפניו; ותקצוף על אנשי הבית אשר לא יתנוה לדבר אתו הפעם כאשר עם לבכה. וחברתם היתה עתה לה למשא...

וחלילה-ליל אביב בכל הדרו; שמים שהורים מאד. ומראיהם תכלת-כהה נחמד למראה, הירח יקר הולך, וכל צבאיו הכובים יעלו איש איש במסלתו, כנקודות הכסף יוחרו,

• камышь, тростникъ (1)

וישטחו כל נפש וירנינו כל לבב; רוח צח נושב בארץ, לוחש על הדשאים וכמו יפיה רוח חיים באף כל היקום, וכמו ישא על אברתו נשמת הבריאה ורוח כל המאשרים עליו תבל ארצו. עין אחיטוב לא שבעה לראות את המחזה הנחמד הזה מדי יצא החוצה, ועמד כאיש אשר לפניו נגלו תמונות יקרות אשר אין ערף למן ...
 - היחכה אדוני לעת אשר יבקעו השמים מפעל? - שאל ר' ירוחם אותו בצחוק שפתים בצאתו גם הוא...

אחיטוב הביט בפניו, כי לא ידע מה בסוף. ויצחק ר' ירוחם עוד, ויספר לאחיטוב את אמונת ההמון כי בליל זה יבקעו השמים בהרף-עין אחד, וכל איש ואשה אשר יבין את הרגע ההוא וחיה כל היוצא אז מפיו בוא יבוא, וכל משאלות לבו בהרף-עין הזה תקוסנה. וביום המחרת הזמין ר' ירוחם את שלמה לשמחת נכדו, ילד כבן חמש שנים, שהחל ללמוד חומש ו"דרש", כנהוג בוולין, לפני הקרואים. אביו, ר' ברוך, לקח

את מצנפתו הלבנה, אשר נעדה לו ליום-הכפורים, ואשר קליעות מעשה עבות במשי ובוהב התולתה, וישימה על ראש הילד. וגם את סורה-השעות אשר לו הוציא מצלחתו וישם בכליו, ויקחו גם יתר הנאספים את סורי-השעות אשר להם ואת שרשרותיהם, אשר בבקף ואשר בזהב, ויתנום להילד; וגם אחיטוב נתן את סורה-השעות אשר לו וגם שרשרת-הזהב אשר עליו. וירכמו את כל אלה על בנדי הילד ממול לבו עד אפס מקום. והילד עדה נאון לסראה כל השרשרות האלה, ואבותיו ואבות-אבותיו גם הם ראו ונהרו.

ואחרי שאמו הזקנה של הילד לחשה עליו כדי להצילו מ"עין הרע", העמידו את ה"דרשן" הקטן על השלחן, והוא השיב על השאלות שהציע לפניו בדבר למודיו ה"מקשן"; ילד קטן אחר שעמד על הכסא. ו"דרשה" זו, ככל הצירימוניה היפה והתמימה שזוהתה אותה, שנועדו לעורר אהבת התורה בלב לומדיה הקטנים—עשו על שלמה רושם נעים מאד. לפניו נגלו חיים חדשים, המלאים תמימות, שלווה, עזן רוחני ורגשות דתיים נעלים, ועיניו ראו יהדות חדשה, צנועה ומלאה חן, שלא שעררה בני אודיסה. ויצמער שלמה על אשר רחק מאחיו התמימים והחביבים, החיים על אמונתם, ומתורת היהדות של המסורה; וימחר לתקן את המעות, ויקח לו את האברך המשכיל בנימין האלוני למודה בעברית ובקורות היהודים. ומעט מעט דבקה נפש שלמה, העורגת אל שלות-הרוח, תום וטהר, — בחיי החסידים ומנהגיהם, ובכל לבו היה משתקע בתוכם לולא בא לפניו זכר אשתו ופזר את כל חלומותיו הנעימים. גם לשפרה אהובתו נגלה הסוד, כי אשה לו באודיסה, ותגרשהו בחרפה מעל פניה; ואחרי ימים רבים של עצבון ויאוש היתה שפרה לאשה לבנימין האלוני, שפתח בסתר את ראשית השכלתה, ואשר נאלץ לגרש את אשתו הראשונה אחרי שנודעה "השכלתו" לחותנו החסיד הקנאי.

וירב לא הצליח במשלחתו בסוכות, כי כל בני העירה התקוממו נגד אדם קשה זה, שבא להפריד בין איש לאשתו, והשמועה פשטה כי יצא יעקב חצרון מדעתו באודיסה ונלכד בשחיתות אשה, זונה ונצורת לב". פקיד הממשלה בטלו את כחו של כתב-ההרשאה אשר ביד יורב, ושרה בכתה יומם ולילה ולא הפצה בשום אופן לשמוע לעצתו ולדתגרש מאישה. "חלילה לי לקחת מידו גט-פמורין — אמרה האשה הפשוטה, האוהבת את בעלה בכל נפשה — גם אם באכזריות נוראה יכביד אכפו עלי, גם אם ידושו את בשרי את הברקנים". ובעצת ה"רבי" נסעה שרה לוילנה, כדי לבקש את זקנו של יעקב חצרון, העשיר הלמדן והמשכיל ר' יהודה עמנואל, שישב אליה את לב אישה. ועמנואל הוא

איש זקן. יפה תואר וחדור בלבשו. . . האיש הזה עבר כבר את שנת השמונים לימי

חיו, אפס כי השנים האלה לא הניבו את ליחיו, לא השחו את קימתו, לא הסירו את הכליל לחייו, לא העבירו את הצהוק הנעים אשר על שפתיו, ולא כהו את עיניו השחורות, אשר סבעד לנבותיהן תפיצינה אור בהיר, אור יקרות; השנים האלה שמו אותותן בו רק כי הלבנו שערות—ראשו—וקנה הוסיפו תפארתו ויגדילו על הדרו... וביתו הוא גם בית-ועד לחכמים. כי נעבור על פני החדר הראשון, אשר נועד לדבר מסחריו, גם לא נתמהמה בחדר השני, המפואר בכלים סכלים שונים נעלים מאד בימים, ונבוא עד לחדר השלישי—נשתומם על המראה אשר לפנינו: תיבות-עץ גדולות מהמסד עד הספון לארבעה קירותיו סביב סביב מלאות ספרים גדולים עם קטנים, ובתוך החדר שלחן עגול, כפאות מסביב לו, וספרים רבים גם עליו. שמה ישב בעת מנוחתו, שמה יקבל פני הרבנים והחכמים הדורשים לשכנו, ושמה נשמע לעתים לא-רחוקות גם משפטי פיו על היהודים והיהדות, על הסופרים והספרים, ועל כל דבר הנוגע לכלל ישראל, לאמונתו ולהשכלתו, לדרכי חיו ודעת נבונים... על השלחן לפני צבורים ספרים שונים גם בתמונתם, גם בתכנם וגם בשפתם. רנע יביט בנמרא, ומשנהו—בספר כתוב אישכנזות המונח על ידו, פעם ישים עין במדרש, ופעם—בספרי הפילוסופיה. פה „זהר“ ו„מורה-נבוכים“ נפשו, פרושי ראביע וספר-המדות לברוך שפינוזה הקרי, תורה והכמה נשקן והאמונה וההשכלה היו תאמים בבית הזה.

עמנואל מאן בתחלה לנוע בדרך רחוקה מחמת זקנתו המופלגת, אולם שרה הפצירה בו מאד ובכתה באוזניו עד שנעתר לבקשתה. ובמשך הימים שישה שרה בבית עמנואל ראתה בפעם הראשונה חיי כרך, רחובות מהודרים, תלבושת נאה ונמוסים יפים, ותאות גם היא להסיר את המטפחת מעל ראשה ולהתקשט לפי טעם המודעה, כדי למצוא חן בעיני אישה בשוכה לראות פניו. ובבית עמנואל רבה העבודה: חייטים ומתפרות הלכו וישבו לרגעים, אישה מגדלת שער העושה בפאה נכרית גם היא ישבה בבית, ובנות ר' יהודה ובנות בניו ובנותיו גם הן מלאו את ידיהן בעבודה לקשט את שרה, לכלול יפיה ולהרבות לה הוד ותפארה.

ובתוך כך באה מהפכה פנימית גם בלב יעקב חצרון. אחרי שנתקרה קצת ההתלהבות הראשונה של אהבתו לליזה זכר את אשתו ושני ילדיו העוזבים, והוריד דמעות מתוך געגועיו עליהם. ביחוד נתגברו רגשי הנחם בלב חצרון כשהגיע החודש אלול, ונשמע קול השופר הקורא לתשובה ולחשבון-הנפש. אולם גם לעזוב את ליזה ואת חיי החדשים והנאורים באודיסה לא עצר עוד כח, והמלחמה הפנימית דכאה את רוחו כל כך שהיה נכון לשלוח יד בנפשו. שמחת חצרון היתה גדולה איפא בהודע לו כי באו זקנו ושרה אשתו לנאל אותו ממבוכתו וצרותיו. חן שרה גדל בעיניו שבעתים אחרי ששמה עליה תלבושת אירופאית, ואחרי שגלתה לו את אהבתה הנאמנה בהתאמצה לשוב אליו; ועל פי עצת עמנואל החליט הזוג להשתקע באודיסה ולבלתי שוב עוד לחיי העירה שנמאסו עליהם. בעקב החסידות—אמר הישיש המשכיל—תבוא הכפירה, ובעקב הנזירות תבוא הפריצות; ועל כן צריך היהודי הנאור לבור לו את הדרך המוצע, שיש בו גם הנאה מהחיים וגם אהבה להמסורה.

ועמנואל השלים לא רק בין איש לאשתו, אלא מצא גם מציאה גדולה בהיסת הדעת. בראותו את גבריאל אחימוז הכיר, להשתוממות לבו, כי הוא בנו הבכור, שברח מביתו בימי געוריו כדי להלות לפקיד-צבא אחד היוצא עם המחנה הרוסי לעשות מלחמה באנגריה. והאב הישיש שמח מאד על בנו, שהתאבל עליו ימים רבים, כי חשבהו במתים, ושלם מהונו את חובותיו המרובים כדי להצילו ממשבר. בתי אחימוז וחצרון היו איפא למשפחה אחת, ולכבוד המאורע הזה ערך אחימוז משתה גדול לכל אוהביו וקרובי.

ועמנואל הישיש, היושב בראש הקרואים, הביט בדמעות-ניל על צאצאיו המקיפים אותו, וישמיע להם תורת-חיים:

שתי הקצות סמעי נסדרו: הנני רואה את בני הכבוד, את נכריאל, את בני ואת ביתו, כי למשכילים יחשבו, נתנו ספר-כריתות לכל מנהגי ישראל הנושנים, לכל תורתו וחקותיו, ואך לחדשות שמו פניהם, והנה בן-בני השני, הוא וחותנו ואשתו מחזיקים בנושנות, ולכל חדש, צא טמא יקראי, ולא יתנו לבוא לביתם כל אשר הולידו ההכמה והתבונה בעת הזאת. והיהדות עומדת טרחוק ובוכה מצרת נפשה... קני! אל נא תאחזו בקצות! ברו לכם את הטוב משתיהן גם יחד, וזרו הלאה את החלאה ואת הרע!

הספור "שתי הקצות" הוא אחד הרומאנים היותר טובים בספרותנו, והוא ערך הרומאן. נכתב, כנראה, תחת השפעת הספור "Auf der Höhe" של אויאירבאך. יש בו יותר סדר ויותר ריאליות⁽¹⁾ מאשר בכל הספורים שקרמו לו בספרותנו, ובכמה מקומות מתבטא בו גם רגש פיוטי יפה. הגבורים הראשיים, יעקב תצרון ושלמה אחיטוב, שייכים לסוג עדיני-הרוח זרפי-עדיני הרוח ורפי הרצון. הרצון, המרובים מאד בחברה המודירנית הגבוהה. הם נפעלים מהתנאים הסובבים אותם ולא פועלים עליהם, ומתוך כך הם סובלים תמיד מהתרוצצות של רגשות שונים, והם מסוגלים לעשות בתוכם כל מעשי עול ומבלות. הצרון ואחיטוב מתאהבים, מתודים על אהבתם, מושכים ברשתם עלמות נקיות, והם נכונים לעשות מעשה מגונה מתוך שאיפתם להיופי והטוהר. אין להם כח לא לגרש את נשותיהם ולהסתלק לגמרי מחיי העבר שלהם, ולא לעמוד כנגד הקסם של אהובותיהם והחיים החדשים המתגלים לעיניהם; והם מפקידים את גורלם בידי המאורעות החיצונים המשתנים חליפות.

ולעומת זאת שואפת ליוה רק למכרה אחת: למצוא חתן יפה ועשיר בת הדרך. במדה האפשרית. זו היא בת כרך טפוסית עם שאיפות ברורות וחמריות, המשחקת במשחק האהבה רק כדי לצוד את לב הגבר היותר נאות לה על פי חשבונה. גם רגשות ישרים, עדינים ויפים אינם מוזרים לליוה, אבל מעשיה נחתכים לא על פי רגשות כאלה, אלא על פי הערכים החמריים והמנוסים וההשקפות המעשיות, המקובלים בין בני חברתה.

וגם שרה היא תקיפה בדעתה, ואינה זוה מהעיקר הראשי שלה: אמונתה אשה כשרה. לבעלה. אשה כשרה זו אינה חפצה להתגרש מאישה, אפילו כשנעשה אפיקורוס, אפילו כשבגד בה. ואדרבה היא עושה כמה הנחות וויתורים במנהגיה ומלבושיה תרניים, כדי לשוב ולמצוא חן בעיני האיש שבחל בה. ואין כאן שפלות-הרוח וקהות-הרגש, אלא חוש חזק וטבעי של קשר המשפחה היהודית האמיץ ביותר: בלתי ברורה כלל היא תמונתו של הישיש עמנואל. אין אנו רואים עמנואל. היטב כיצד איש זה מחבר יחד את "האמונה וההשכלה", ואיפה הם הגבולות של הדרך הממוצע שלו, המונח בין שתי הקצות. היהדות שלו היא קרה, ליביראלית⁽²⁾, סבלנית, אבל אין בה אותה ההתמונות של העבר וההווה, של הישן והחדש, שאליה שואף המספר.

(1) תאור הדברים כמו שהם. (2) הפסית.

יסיו האחרונים ר. בריינן מתאר את פנישתו האחרונה עם המספר החולה של ברודס. בשנת מותו:

"בליל-סגריר בין ראש-השנה ליום-הכפורים, בשנת תרכ"ב, לפני המנוח אל מעוני. אנחנו הלכנו דרך רחובות הרינג". הרוח נשב בחזקה, הגשם הטורד הכה כרססיו הלחים והקרים בפנינו. בני ווינה רצו בחפזון הביתה, כי השעה היתה קודם נעילת השערים. קולות צלצול הפעמונים של הטראמבוי היו יותר תכופים. ברודס הנביה קולו, שהיה נחר ונפסק לרגעים משעול מסושך. הוא הרצה לפני תכנם של ציורים רבים, שעלו במחשבתו להכתב. התוכן היה מענין עד מאד. בכל הנושאים אשר הציע לפני היה עוקץ חד וענין מלבב. הוא הציעם באופן כל כך ברור עד כי ראוי היה לקחת עט ורק לרשום אותם על הגליון. אנחנו סרנו אל אחד מבת-הקאהה. הבית היה מלא שאין סוחרים עברים וסתם עברים. כלם ידעו את ברודס. האור והחום פעלו על נפשו פעולה טובה. נכר היה כי בביתו חסרו לו הרברים ההכרחיים האלה. אנחנו ישבנו בקצה אחד החדרים סמוך לשלחן קטן. המשרת אשר הגיש את הקאהה היה פאני בראט" עם המספר העברי. באהבה וחבה התהלך עם ברודס, שהיה בעל תכונה דימוקראטית (1) ומרניש את עצמו מאושר בקרב החסון הפשוט. אחרי אשר התחמם מעט שטפו דבריו כזרם על דבר הפפורים המוכנים והמזומנים שכבר ברמיזנו והם צריכים רק להכתב, לא יותר. בדומיה הקשבתו לדבריו שדבר בהתפעלות ובקול רם. ראיתי כי בהקנקן הישן הזה יש יין ישן מן המוכחר, ותוסם גם יין חדש. רוח היצירה החל לפעמו עוד הפעם, נר אלהים התלקח בקרבו ביתר שאת בטרם אשר ננזר עליו להככות לנצח" (2).

וכשהשמיע בריינן באותה השיחה משפט קשה על ספוריו של ברודס שכבר נדפסו, הכה המספר בכפו על השלחן ויקרא בהתרגשות: עוד אראה לכל העולם כי ברודס חי, ויש בכחו גם לעת זקנתו לברוא גדולות". אולם הכטחה זו לא נתקמה, כי לא היו ימים מועטים ומחלתו של ברודס נתגברה עליו וימת בבית-החולים שבווינה.

*

תכניתו הכללית של ברודס. בפננונו הפשוט והברור ובאופן תאורו המדויק, הממודד וההדרני, עשה ברודס צעד כלפי הריאליות, כלפי ההתכללות הטבעיות בחיים וציור הניצואות כמו שהיא. רוב גבוריו הם אנשים חיים וטבעיים, המשנים את נטיותיהם לפי חליפות המאורעות והתנאים התיצונים. טבעית היא גם האהבה שבספוריו, כי אין לה על פי רוב שום תוצאות מעשיות, והגבורים אינם עושים בעדה שום דברים גדולים, שאינם נראים בחיי המציאות אלא בספורי הבדים הרומאנטיים. יחוס-הקרבה שבין הגבר והאשה הם על פי רוב אצל ברודס, כמו בחיים, רק משחק הרגשות נעים ומקסים, שאין לו פרי אלא פרחים. מגמת שני רומאני ברודס היא—להוכיח את חשיבותה של היהדות הליבראלית, המתונה והנאורה, המצרפת יחד היהדות הליבראלית. את רוח המסורה עם מנעמי התרבות האירופאית והמחשבות החדשות. ובמדה שישנה מגמה בשני הספורים הללו נתקלקל הצד האמנותי שלהם. הרומאן "הדת וההיים" לקוי כלו, וב"שתי הקצות" אבד עטמואל, בעל

(1) נמיה לחבב את האנשים הפשוטים; דימוקראטיה - שלטון העם על עצמו. (2) ראינן אשר בן יוסף ברודס, לוח-אחיאסף X, ע' 74—566.

היהדות הליביראלית, את טבעיותו. וגם יהדות זו כשהיא לעצמה חמרה אצל
 ברודם צורה ברורה ורוח-חיים, משום שחסר בה היסוד הלאומי,
 החי ופועל כל כך בספוריו של סמולנסקין. ברודם נעשה אמנם לאומי
 נלהב בשנות השמונים, אבל שני רומאניו כתובים עוד תחת השפעת
 ההשכלה המבקרת וההורסת, ששלטה בעולמו לפני תקופת הבת-ציון. ואפשר שחיו
 הקשים והמלאים שלטול מנעוהו מלרכז את רשמיו החדשים כדי לברוא
 יצירות ספרותיות ברוח הלאומיות, ונאלץ לתאר רק את רשמי
 נעוריו. ברודם

היה נודד ספרותי טיפסי. עני היה כל ימיו, וכל החזיונות המלויים את העני שאין לו
 רצון כביר הרסו את חיו. בתנאי חיים אחרים היה ברודם יכול להיות מספר גדול, סופר
 מצוי, דברן מופלא; אבל הסביבה שהיה נתון בה, ובלי מסך גם תכונתו שנוצרה בנודדות,
 לא הבשירוהו להיות את אשר היה יכול להיות על פי הכנתו הטבעית" (1).

(1) ש. ע.

